

TĖVŲ–VAIKŲ KALBINIS RYŠYS: DAŽNUMO VEIKSNYS KALBOS RAIDOJE

The role of frequency in language acquisition:
input-output relationship

Anotacija. Dažniausiai vaikai labai greitai ir gana lengvai įsisavina gimtosios kalbos sistemą. Morfosintaksinių duomenų analizė patvirtina tai, ką žinome apie gramatinių kategorijų raidą lietuvių kalboje: vaikai pradeda vartoti kalbą dažniau pasitelkdami daiktavardžius, veiksmažodžius bei kitus kalbos komunikacijai reikšmingus elementus ir per labai trumpą laiką suformuoja savo kalbinę sistemą, kuri panašėja į suaugusiųjų.

Pagrindinis šio tyrimo tikslas – ištirti vaikų kalbos ir įvesties tam tikrų kalbos dalių pasiskirstymo dažnumą. Analizuojant daugiausia dėmesio skiriama daiktavardžiams, veiksmažodžiams, būdvardžiams,rieveiksmiams ir įvardžiams, nes tai yra pagrindinės kalbos dalys, konstruojančios ankstyvųjų pasakymų sintaksinius ryšius. Šiam tyrimui pasitelkti dviejų vaikų (mergaitės ir berniuko) vienerių metų trukmės (nuo 1;7 iki 2;8 metų) ir jų tėvų tekstynai, analizuoti CHILDES sistemos įrankiais. Kalbos dalių pasiskirstymas pagal ilgalaikių tyrimų rezultatus akivaizdžiai parodė suaugusiųjų kalbos, skirtos vaikams, sistemos stabilumą. Tai yra pagrindinis šio tyrimo rezultatas. Vaikų kalboje laikotarpio pabaigoje tirtos kalbos dalys vartotos panašiu dažnumu kaip ir suaugusiųjų kalboje. Vadinas, suaugusiųjų kalbos sistemos stabilumas yra labai ryški užuomina vaikui, kad kalbinė stimuliacija yra patikimas šaltinis, informuojantis apie tikslinės kalbos gramatinę struktūrą.

Raktažodžiai: lietuvių vaikų kalbos įsisavinimas; įvestis; dažnumas; kalbos dalys; vartojimu grįstas požiūris.

Abstract. Children acquire the language system very fast and rather easily due to their sensitivity to lexical and grammatical structures and their distribution. Additionally, a stable distribution of linguistic structures in the input could help children to recognize these structures. We are aware of the fact that in many languages children start with nouns followed by verbs, therefore the distribution of the main parts of speech could signal important information about the syntactic structure of the early child speech.

The primary aim of this study is to investigate the frequency distribution of parts of speech in child speech and input in Lithuanian. The analysis focuses on nouns, verbs, adjectives, adverbs, and pronouns, as these are the main elements

constructing the syntactic relations of the utterance. The Lithuanian corpora have been studied that included the data of two children of different sex and their input. The main findings come from the analysis of the data of approximately one year (from the age of 1;7 to 2;8) and demonstrate an interesting result: a high degree of stability in the distribution of the target categories in the input data and a close correlation between input and output in later stages of children's language development.

Keywords: Lithuanian child language acquisition; frequency; input; parts of speech; usage-based approach.

Įvadas

Teorinės nuostatos apie kalbos įsisavinimo mechanizmus – kalba įgimta ar įsisavinama per kalbines patirtis, iš kalbinės aplinkos (atitinkamai angl. *nativist vs. constructivist / emergentist*¹) – pateikia įvairių argumentų, stimuliuojančių nesibaigiančią mokslininkų diskusiją ir tyrimus. Kadangi skirtinguose šaltiniuose vartojami skirtingi apibūdinimai, norisi tik trumpai paminėti, kad šio straipsnio autorė laikosi bendresnės kognityvinės lingvistikos pagrindu išsirutuliojusios teorinės krypties, apimančios minimus panašios priegigos požūrius. Taigi, pirmiausiai tai – konstruktyvizmas, kuris kartais sinonimiškai vartojamas su kalbinės patirties / aplinkos, funkcinio ar vartosena grįstu požūriais bei socio-pragmatine kryptimi. Dažniausiai teigiama, kad konstruktyvizmas apima visus juos – funkcinį, vartosena grįstą ir socialinį-pragmatinį požūrius. Bendra teorinė konstruktyvizmo nuostata teigia, kad vaikai neturi įgimtų gramatinių žinių (priešingai nei natyvistai; tačiau jie neneigia, kad gebėjimas išmokti kalbą yra būdingas tik žmonių rūšiai). Anot jų, vaikų gramatika atsiranda (angl. *emerge*) vartojant kalbą, besiremiančią įvestimi², kurios požymiai (pvz., elementų dažnumas, stabilumas, kt.) skatina vaikus kalbą įsisavinti lengviau ir greičiau (žr. Ambridge, Lieven 2012; Gallaway, Richards 1994; Glasgow, Gagarina 2007; Karmiloff, Karmiloff-Smith 2002; Tomasselo 2003). Taigi, nuostatos, teigiančios, kad kalba įsisavinama

---

¹ Kalbinės patirties kryptį atstovauja nemažai sinonimiškai ar su menkais skirtumais įvardijamų požūrių, tačiau ne visada lengva rasti lietuvių kalbai tinkamą terminą. Angliškai vadinami „emergentistai“ iš esmės sutampa su konstruktyvistų požūriu, todėl šiame darbe vartosis konstruktyvistų terminą.

² Įvesties sąvoka yra apibūdinta plačiai lingvodidaktikos terminų žodyne (Ramoniė et al. 2012). Šis terminas yra patogus vartoti dėl savo trumpumo, tačiau šiame darbe bus vartojami ir kalbinės aplinkos ar kiti tą patį reiškiantys apibūdinimai.

kognityviškai apdorojant kalbinę stimuliaciją (įvestį), tapo itin patrauklios, nes tyrimų naudojančių vartojimu grįstą prieigą žymiai padaugėjo.

Neatsitiktinai ir šiam tyrimui pasirinkta vartojimu grįsta teorija (toliau – VGT) (angl. *usage-based theory / approach*) (Barlow, Kemmer 2000; Bybee 1985, 1995, 2010; Bybee, Hopper 2001; Tomasselo 2003), o dėmesys kreipiamas į kalbinės patirties funkcinių ir kognityvinių ypatybių pranašumą. Nemažai lietuvių kalbotyros ir konkrečiai vaikų kalbos įsisavinimo tyrimų atsižvelgė į dažnumo parametą, tačiau šio darbo tikslas pažvelgti atidžiau į ankstyvosios gramatikos, reprezentuojamos suaugusiųjų kalbos, požymius ir palyginti tėvų – vaikų kalbinį ryšį, analizuojant abstraktesnį pasakymų ir kalbos dalių distribucinį vaizdą. Galima galvoti, kad morfologinės sistemos turtingumas, atsispindintis vaikiškoje arba, kitaip sakant, vaikams skirtoje kalboje (toliau VSK), yra susijęs su tų sistemų įsisavinimo sparta ankstyvuojant laikotarpiu. Keliamas klausimas, kokia yra suaugusiųjų kalbinė įvestis stabilumo vs. variantiškumo požiūriu ir kaip šie požymiai koreliuoja su vaikų kalbos ankstyvaisiais kalbos raidos periodais – nuo radimosi (pre-morfologijos) iki įsisavinimo (proto-morfologijos) (žr. Dressler 1997; Savickienė 2003).

Kalbinė aplinka: vaikams ir ne vaikams skirta kalba

Atslūgus domėjimuisi įgimtaisiais kalbos mechanizmais, pradėjo dominuoti kitas požiūris – vaiko kalbinės aplinkos (arba įvesties) įtaka įsisavinimui. Dažniausiai su labai mažais, ypač kūdikiais, bei iki trejų metų amžiaus vaikais suaugusieji kalba supaprastina kalba, kuri fonologiškai, semantiškai, sintaksiškai ir pragmatiškai yra paprastesnė už tą, kuria jie kreipiasi į kitus suaugusiuosius. Šios srities literatūroje tokiam supaprastinam registrai pavadinti vartojamos skirtingos, tačiau beveik visada reiškiančios tą patį, sąvokos, pvz., *vaikams skirta kalba* (angl. *child directed speech*), *vaikiškoji kalba* (angl. *baby talk*), *motiniškoji kalba* (angl. *motheress*), *globėjiškoji kalba* (*caregivers' speech*) ir panašiai. Paprastai tėvai ar globėjai kalba su mažais vaikais kiek kitaip negu su vyresniais vaikais ar suaugusiais. Jie vartoja mažesnės leksinės įvairovės žodžius (žodyną sudaro tam tikros leksinės grupės, nėra abstrakcijų), juos „supaprastina“ (fonologiniai ypatumai), pakeičia balso intonaciją, tembrą (stengiasi pabrėžti atskirus skiemenis, kalba aukštesniu tembru), vartojami sintaksiškai nesudėtingi pasakymai, daug pakartojimų. Dažniausiai vartojami tie žodžiai, kurie reiškia vaiko aplinkos sąvokas, kai kurie žodžiai pakeičiami onomatopėjomis, dažniausiai vartojama daug deminutyvų (Snow, Ferguson 1977; Aksu-Koç 1998; Hoff-Ginsberg 1985, 2006;

Pine 1994; Snow 1972; Savickienė, Dressler 2007). Vaikiškosios kalbos tyrimai vis dar tebėra labai aktualūs, nes susiję su kalbos įsisavinimo teoriniais klausimais, kuriuos keliant bandoma atsakyti, kaip vyksta kalbos įsisavinimo procesas, ar toks kalbėjimas suteikia vaikui žinių apie gimtosios kalbos struktūrą, ar padeda lengviau ją įsisavinti? Klausimų įvairovė didelė, o randantis daugiau atsakymų, išryškėja poreikis kelti naujus. Pastaruoju metu mokslininkai vis dažniau atkreipia dėmesį į įvairesnę kalbinę stimuliaciją, neapsiribojančią tik vaikiškosios kalbos požymiais. Net ir jaunesniame amžiuje vaikas susiduria su skirtinga garsine kalbine įvestimi, ne tik supaprastintu, jam skirtu registru, tačiau neabejotinai jį pasiekia ir suaugusiųjų bei vyresnių vaikų pokalbiai.

Kadangi pagrindinis VGT įsisavinimo postulatas teigia, kad kalbą galima įsisavinti iš įvesties, kurią pirmiausiai ir dažniausia girdi vaikai, didžioji dalis tyrimų bando įrodyti, kad vaikų kalbos ankstyvieji pavyzdžiai gali būti susiję su kalbiniais pavyzdžiais, randamais suaugusiųjų kalboje. Taigi, jei kalbinė suaugusiųjų įvestis svarbi, reikia giliau patyrinėti, kokie jos požymiai. Kai kurie tyrėjai teigia, kad plačiai vartojamas ir suvokiamas įvesties apibrėžimas nebūtinai yra tinkamas, atsižvelgus į dabartinį šios srities žinių lygį (Tribushinina, Gillis 2017).

Pirmiausiai, pabrėžiama, kad ne tik vaikiškoji, bet ir įvairesnė suaugusiųjų kalba turėtų pakliūti į mokslininkų akiratį. Antra, vis akcentuojama kalbinės įvesties kiekybė bei kokybė, atitinkanti vaiko raidą, todėl dažniausiai tai reiškia variantiškumo, leksikos ir konstrukcijų įvairovės kaitą. Pavyzdžiui, suprantama, kad girdėdami, o juo labiau vartodami tokias leksines klases kaip daiktavardžiai ir veiksmažodžiai, vaikai turi atkreipti dėmesį į tai, kaip tos pačios klasės nariai veikia skirtingose kalbinėse pozicijose, įgydami skirtingų semantinių ar gramatinių savybių. Todėl nemažai vaikams skirtos kalbos tyrimų pabrėžia variacijų svarbą ankstyvuojų įsisavinimo laikotarpiu. Teigiama, kad VSK morfologiniai pokyčiai teigiamai koreliuoja su vaiko kalbos morfologinio įsisavinimo tempu (Caselli et al. 1999), pavyzdžiui, veiksmažodį tyrę mokslininkai nustatė, kad leksinė ir morfologinių formų įvairovė bei jų dažna vartoseną suaugusiųjų kalboje skirtoje vaikams, lemia greitesnį jų suvokimą, vartoseną bei įsisavinimo eiliškumą, t. y. koreliuoja su VSK (vaikams skirta kalba) (žr. Brooks, Tomassello 1999; Küntay, Slobin 2001; Naigles, Hoff-Ginsberg 1998). Tačiau klausimas, kas padeda vaikui per žaibiškai trumpą laiką atpažinti, apibendrinti, priskirti ar atskirti kalbinės aplinkos elementus ir susidaryti savąją sistemą, leidžiančią jam suprasti suaugusiųjų pasakymus ir juos palaipsniui vartoti, vis dar stimuliuoja naujas

diskusijas. Šios srities tyrimuose minima keletas veiksnių, tačiau pirmiausiai įvardijamas dažnumas. Nors žinoma, kad dažnumas nepasako visko apie kalbos radimosi procesą, todėl kiti veiksniai, pvz., formų skaidrumas (angl. *transparency*), kognityvinis ryškumas (angl. *saliency*), komunikacinė / pragmatinė funkcija, morfologinis sudėtingumas vs. paprastumas, taip pat turi būti įvertinti (Dressler 1997; Gülzow, Gagarina 2007; Tribushinina, Gillis 2017). Neretai aptariant vaikų kalbos raidą kalbama ir apie produktyvumą, ikoniškumą bei prototipiškumą (Dressler et. al. 1987; Dressler 1997) ar dar kitus požymius. Vadinasi, įsisavinimo procese vaikai naudoja daug įvairių kalboje egzistuojančių „užuominų“ (angl. *cue*), kurios informuoja juos apie kalbos struktūrą.

Kaip numatytų vartojimu grįstos teorijos prielaidos, vaiko kalbos klaidas, amžių, kada įsisavinamos tam tikros struktūros, jų radimosi eiliškumą, galima numatyti remiantis įvesties vartojimo modeliais, jų dažnumu ir distribucija. Ibbotson (2013), apibendrinęs įvairius kitų autorių darbus, teigia, kad, pavyzdžiui, *k-* (angl. *wh*) tipo klausimų (*kas, kur, kada, kodėl, kaip*) įsisavinimo pradžia ir jų vartojimo seka nuspėjama pagal dažnį, kuriuo tam tikri *k-* žodžiai ir veiksmazodžiai atsiranda vaikų įvestyje; asmeninių ir savybinių įvardžių painiojimo reiškinys koreliuoja su tėvų vartoseną tam tikruose kontekstuose; neiginiai vaikų kalboje taip pat siejami su vaikams skirtos kalbos neiginių dažnumu, o pasakymai, kuriuose dominuoja dažni veiksmazodžiai vaikų kalboje, taisyklingiau vartojami. Taigi, vis daugiau tyrimų teigia, kad kalbos struktūra formuojasi iš kalbinės patirties, kai maži vaikai pradeda atpažinti kognityviškai svarbius procesus – grupavimą, kategorizavimą, analogijos taikymą, frazių skaidymą ir kt. – ir savo kalbinėje sistemoje pasinaudoti jais atrandant komunikacijai reikšmingus elementus.

Dažnumo parametras

Daugelis VGT palaikytojų sutinka, kad ne tik dažnumo parametras svarbus vaikų kalbos įsisavinimo procese, bet ir kiti, anksčiau minėtieji, tačiau pripažįsta jo didelę svarbą, todėl šiame tyrime analizuosime dažnumo kriterijų. Galima teigti, kad tik santykinai neseniai tyrėjai atkreipė dėmesį į vaikų kalbos įsisavinimą dažnumo požiūriu, nes kalbos tyrimai apskritai menkai domėjosi kiekybiniais klausimais, o ši perspektyva ėmė plisti atsiradus dideliems tekstynams bei kompiuterinės analizės programoms (žr. Behrens 2008; Tomasello 2000).

Behrens (2006; 2008), remdamasi VGT, teigia, kad kalbinių kategorijų savybės gali būti aiškinamos remiantis distribucine ir dažnumo informacija. Šis požiūris dažnai pasitelkia tekstynus bei kompiuterinį modeliavimą, nes

daugeliu atvejų tekstynų lingvistikos tyrimai parodo glaudžią koreliaciją tarp įvairių kalbinių vienetų. Plėtojantis kalbinėms technologijoms, kompiuterinės ir tekstynų lingvistikos tyrimams, vis dažniau įrodoma, kad gramatikos savybės yra siejamos su dažnumu, o duomenimis grįsti rezultatai gali paaiškinti kalbos struktūrą.

Per pastaruosius du dešimtmečius ir šiuo metu kalbiniu dažnumu intensyviai domimasi (Bybee, Hopper 2001), ypač kalbos įsisavinimo darbuose (Ambridge et al. 2015; Behrens 2006; Behrens, Pfänder 2016; Gülzow, Gagarina 2007; Evers-Vermeulen, Tribushinina 2017 etc.), kurių autoriai pateikia įvairius argumentus ir pagrindžia dažnumo svarbą visais kalbos lygmenimis, nuo garsų sistemos įsisavinimo, žodyno, morfologijos iki sintaksinių konstrukcijų. Suprantama, tyrėjai kelia ir daug diskusinių klausimų, kartais ir abejonių bei visada mini įvairius kitus kalbos įsisavinimui svarbius kriterijus bei sąvokas (Gülzow, Gagarina 2007).

Be VGT, straipsnio autorei artimos teorinės natūraliosios morfologijos prielaidos, taip pat teigiančios dažnumo svarbą. Anot šios teorijos pagrindėjo W. U. Dresslerio ir kitų autorių (Dressler et al. 1987; Dressler 1985; 1997), dažnumas neturėtų būti atsiejamas nuo produktyvumo, nes vaikų kalbos įsisavinimo procese vartojami pasakymai nėra tokie pat kaip suaugusiųjų. Vaikai vartoja kalbą savo būdu, kūrybiškai, t. y. produktyviai, pastebėdami kalbinėje aplinkoje abstrakčius modelius ir kategorijas bei vis performuodami savo kalbinę sistemą, t. y. praeidami tranzitinius etapus (pagal natūraliąją morfologiją: pre- ir proto- bei modulinės morfologijos stadijas, Dressler 1994; 1997), kol patys geba sukurti abstrakčias kalbines kategorijas ir konstrukcijas, liudijančias apie jau susiformavusios kalbinės sistemos pagrindus.

Apibendrinus šios dalies teiginius, galima sakyti, kad dažnumas yra labai svarbus ir greičiausiai pagrindinis veiksnys ankstyvuojau kalbos įsisavinimo laikotarpiu, nes abstrakčios kalbos „taisyklės“ visais analizės lygmenimis (nuo fonologijos, sintaksės iki diskurso) yra tam tikri struktūriniai dėsniumai, kuriuos vaikai turi atrasti ir išsiaiškinti, perpratę kalbinės įvesties elementų ir konstrukcijų distribucinius požymius (Ellis 2002).

Dėmesys dažnumų analizei neaplenkė ir Lietuvos kalbininkų, kurie su tekstynų bei kompiuterinės lingvistikos plėtra sukūrė daug reikšmingų darbų, ypač įvairių elektroninių žodynų – nuo garsų iki tekstų (Raškinis, Kazlauskienė 2009; Grumadienė, Žilinskienė 1997; Utkā 2009; Rimkutė, Kazlauskienė, Raškinis 2011). VGT bei natūraliosios morfologijos teorijų konceptais pasiremta atliekant ne vieną lietuvių vaikų kalbos įsisavinimo tyrimą (Kamandulytė 2009; Dabašinskienė, Kamandulytė–Merfel-

dienė 2014; Kavaliauskaitė 2016 ir kt.) ar tiriant lietuvių kalbos vartojimo tendencijas (Dabašinskienė 2009; Kovalevskaitė 2014; Šeškauskienė, Žilinskaitė-Šinkūnienė 2015; Kamandulytė-Merfeldienė, Balčiūnienė 2016 ir kt.). Visai neseniai šios teorijos dažnumo parametru tikrintas ir antrosios kalbos įsisavinimas (Bružaitė-Liseckienė 2021).

Lietuvoje vaikų kalbos įsisavinimo tyrimai siejami su prof. M. Smoczyńskos (tuo metu iš Krokuvos Jogailaičių universiteto) ir prof. B. Stundžios iniciatyva paskatinti lietuvių ilgalaikio stebėjimo metodu kaupti vaikų kalbos duomenimis, o prof. W. U. Dresleris įtraukė pirmuosius atstovus į ilgametį tarptautinį projektą „Pre- ir protomorfologijos įsisavinimas“ (tiriami daugiau kaip dvidešimties pasaulio kalbų įsisavinimas – tarp jų ir lietuvių kalba), kurio metu išaugo ne viena vaikų kalbos tyrėja.

Taigi, šiam tyrimui pasitelkiami ilgalaikio stebėjimo metodu surinkti vaikų ir tėvų kalbos duomenys, leisiantys analizuoti pasirinktų kategorijų pavartojimo atvejų (angl. *tokens*) dažnumą. Pagrindinis tikslas yra pasiaiškinti, ar ir kada vaikai naudojami suaugusiųjų kalboje esančia distribucine informacija, ar ir kurioje srityje jų kalbiniai pasakymai skiriasi nuo to, ką jie girdi. Jei kalbos struktūra susijusi su kalbos vartojimo funkcija, kaip manoma iš VGT perspektyvos, vaikai turėtų prisitaikyti prie girdimos kalbos, t. y., jie turėtų būti jautrūs leksiniams elementams ir gramatinei struktūrai bei distribucinėms ypatybėms. Bus analizuojama (ko anksčiau tokiu aspektu nebuvo žiūrėta), kaip abstraktesnio lygmens kategorijos (kalbos dalys) vaikams skirtoje kalboje atsispindi kiekybiškai vaikų ir tėvų kalbos duomenyse, ir ar jos kinta per tam tikrą laiką. Taip pat bus žiūrima ir sintaksės raidos, matuojant vidutinį pasakymo ilgį (toliau VPI; angl. *mean length of utterance MLU*) žodžiais, pokyčių. Keliama hipotezė, kad stabilus kalbinių struktūrų pasiskirstymas vaikams skirtoje kalboje gali padėti vaikui atrasti šias struktūras. Jei kalbinės struktūros pasižymėtų dideliu variantiškumu, tai reikštų, kad vaikams būtų sunkiau atpažinti tam tikras užuominas (Bates, MacWhinney 1987; Behrens 2006).

Tyrimo metodas ir medžiaga

Per porą dešimtmečių lietuvių kalbos raidos sisteminių studijų, kuriose analizuotas vaikų morfologijos, iš dalies sintaksės ir leksikos, pragmatikos įsisavinimas ir vaikiškoji kalba naudojant ilgalaikio stebėjimo metodą žymiai pagausėjo (Savickienė 2003; Balčiūnienė 2004; 2006; Kamandulytė 2005; 2007; Kavaliauskaitė 2016). Šie ilgalaikiai vaikų kalbos duomenys kaupti, transkribuoti, koduoti ir analizuoti pagal gerai pasaulyje žinomą CHILDES (*Child Language Data Exchange System*, MacWhinney 2000)

programą. Svarbiausias šios programos privalumas greitas ir patikimas koduotų duomenų analizavimas. Priminsime, kad CHILDES³ apima dvi priemonės: transkribavimo ir kodavimo bei analizės. Remiantis įvairiomis analizės programomis galima atlikti vartojamos leksikos, gramatinių kategorijų dažnumo, pasakymo ilgio, konteksto ir kt. tyrimus. Morfolginis tekstyno kodavimas – vienas iš svarbiausių anotuoto tekstyno rengimo etapų, nes atinkamai parengus leksikoną / žodyną galima automatiškai anotuoti žodžius, t. y. ne tik su nurodytomis pagrindinėmis gramatinėmis kategorijomis, pvz., daiktavardžio – giminė, skaičius, linksnis; veiksmazodžio – nuosaka, laikas, skaičius, asmuo, bet ir asmenuotės, linksniuotės, bet ir, pvz., deminutyvinė forma, kalbos riktas, tarmybė, kt. (Kamandulytė, Savickienė 2008; Dabašinskiė, Kamandulytė 2009). Nors vaikų kalbos tekstynai vis dar reikalauja daug rankinio darbo, tobulėjant ir lietuvių kalbai taikomoms technologijoms, darbas lengvėja ir spartėja. Vaikų kalbos duomenys rodo, kad kiekvieno vaiko ir VSK tekstynas pasižymi specifinėmis savybėmis, t. y. tam tikru būdingu žodynu, savitai sukurtais žodžiais ir jų formomis, o tyrėjui reiškia, kad visos tokios unikalios formos bus neatpažintos, todėl koduojamos rankiniu būdu ir naujai įrašomos į leksikoną, kuris bus naudingas kitiems darbams.

Pagal šio metodo prigimtį vaikų kalbos duomenys buvo įrašinėjami sistemingai apie dvejus metus, kai kuriais atvejais ir ilgiau. Tekstynas, kurį dabar sudaro transkribuoti ir koduoti penkių vaikų įrašai (dviejų mergaičių ir trijų berniukų), savo medžiagos turtingumu pralenkia daugelio kitų kalbų tekstynus, nes apima virš 100 valandų įrašų ir virš keturių šimtų tūkstančių morfologiškai anotuotų žodžių. Šiame darbe analizuojami dviejų vaikų ir jiems skirtos kalbos duomenys, medžiaga apima žodžių skaičiumi panašius dviejų vaikų tekstynus: mergaitės kalbos – 26449 žodžius, berniuko – 28846. Tiriamasis laikotarpis taip pat panašus: mergaitės apima 1;8–2;8 laikotarpį, berniuko – 1;7–2;6. Kaip matyti iš lentelės (1 lentelė) duomenų, mamų pasakymų yra dvigubai daugiau nei vaikų, tuo tarpu tėvų ar kitų kalbėtojų skaičius yra daug mažesnis.

Teorinėje dalyje minėta, kad vaikų kalbinei kompetencijai svarbi įvairi kalbinė patirtis, stimuliuojanti juos palaipsniui įsisavinti savo gimtosios kalbos sistemą. Kaip matyti iš pateiktų duomenų, be mamų, kitų dalyvių kalbinių pavyzdžių užfiksuota nedaug, tačiau, jie taip pat įtraukti į tiriamąją medžiagą.

---

³ A. Utka (VDU) šią programą pritaikė sakininės lietuvių kalbos analizei.

1 lentelė. **Vaikų kalbos ir jiems skirtos kalbos (VSK) duomenys**

Eil. Nr.	Vaiko lytis	Amžiaus tarpnis	Įrašų trukmė (val.)	Iš viso žodžių skaičius	Pokalbio dalyviai (žodžių skaičius)
1.	Mergaitė	1;8–2;8	27	119968	Mergaitė (26449) mama (89673) tėvas (2939) kiti (907)
2.	Berniukas	1;6–2;7	20	72094	Berniukas (28846) mama (41050) tėvas (2170) kiti (28)
Iš viso			47	192062	

Kiti du skyriai analizuos gramatikos įsisavinimo raidą, pirmiausiai žvelgiant į žodyno ir pasakymų sudėtingumo rodiklius bei kalbos dalių kategorijas. Detalesnis tyrimas vertins vaikų ir vaikams skirtos kalbos pasakymus variantiškumo bei glaudesnio ryšio tarp kalbinės įvesties ir vaikų kalbos raidimosi požiūriu.

Pirmieji žodžiai ir gramatikos įsisavinimo pradžia: vidutinis pasakymo ilgis (VPI)

Vaikų kalbos įsisavinimo tyrimuose vidutinis pasakymo ilgis (VPI, angl. *mean length of utterance MLU*) yra vienas iš esminių gramatikos įsisavinimo rodiklių (Brown 1973), ypač dažnai taikomas ankstyvosios kalbos raidos tyrimuose, nes padeda objektyviau įvertinti kiekybines analizuojamo laikotarpio ypatybes. Šiame tyrime VPI nustatytas skaičiuojant vidutinį žodžių skaičių sakinyje (kitų kalbų tyrėjai skaičiuoja morfemas). Tyrimas parodė, kad egzistuoja tiesioginis ryšys tarp tėvų kalbinės įvesties ir vaikų duomenų.

Pagal šių vaikų anksčiau analizuotus duomenis (Kamandulytė 2009), jau žinome, kad abu vaikai yra tipinės raidos ir pradėję kalbėti gana anksti, ypač berniukas. Vaikų kalbos įrašai rodo, kad žodynas augo palaiptai, bet matyti, kad jau tiriamojo laikotarpio pradžioje abu vaikai pasako nemažai žodžių: berniukas (1;6) – 317 žodžių, mergaitė (1;8) – 97 žodžius, o per porą mėnesių jų žodynas reikšmingai padidėjo: berniuko (1;9) – 662, mergaitės (1;11) – 435 žodžiai. Kaip žinome, pagal „kritinės masės hipotezę“ (Bates 2001; Marchant, Bates 1994), augant žodynui, randasi morfosintaksės

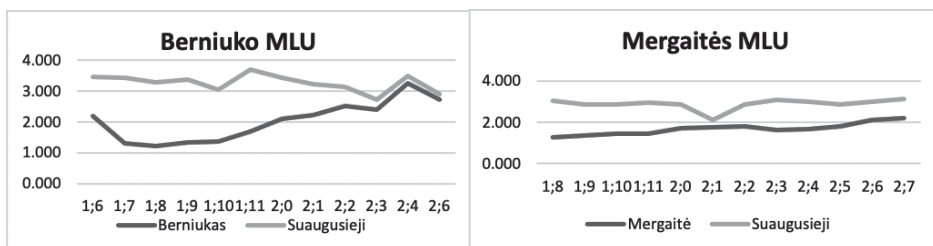
įsisavinimo ženklų, pvz., fiksuojami pirmieji formų kontrastai, kurie jau rodo pasireiškiant morfologijos pradžia: pagal natūraliąją morfologiją t. y. pre-morfologijos stadiją, pvz., vns. vard. ir vns. kilm. / gal.: *berniukas – katė-katę* (1;6), *tetis-tetį, teta-tetos* (1;7); *mergaitė – kava-kavos* (1;8), *lelė-lelę, lova-lovą* (1;9).

2 lentelė. **Vaikų VPI**

Berniukas	Iš viso:		VPI	Mergaitė	Iš viso:		VPI
	pasaky- mų	žodžių			pasaky- mų	žodžių	
1;6	1072	2348	2,190	1;8	1372	1763	1,285
1;7	1247	1640	1,315	1;9	1677	2287	1,364
1;8	1588	1913	1,205	1;10	1268	1814	1,431
1;9	2089	2785	1,333	1;11	1307	1861	1,424
1;10	2009	2744	1,366	2;0	705	1219	1,729
1;11	1370	2328	1,699	2;1	1242	2160	1,739
2;0	1726	3610	2,092	2;2	663	1188	1,792
2;1	1138	2542	2,234	2;3	1061	1709	1,611
2;2	912	2290	2,511	2;4	684	1154	1,687
2;3	1403	3346	2,385	2;5	2167	3879	1,790
2;4	1000	3246	3,246	2;6	1247	2652	2,127
2;6	782	2126	2,719	2;7	1044	2295	2,198

Tokia tendencija patvirtina, kad aktyvaus žodyno dydis koreliuoja su gramatinio sudėtingumo indeksu (Bates, Goodman 2001). Kaip žinoma, VPI tinkamas matuoti tik ankstyvuosius kalbos raidos etapus, todėl šiame darbe ir pasirinktas metų laikotarpis, kuris pats aktyviausias kalbos sistemos formavimosi požiūriu. Laikotarpis pasirinktas taikant natūraliosios morfologijos kalbos įsisavinimo kriterijus (Savickienė, Dressler 2007; Savickienė 2003), kai vaikų kalboje randasi pirmieji formų kontrastai ir keliažodžiai pasakymai (Dabašinskiė 2009), rodantys gramatikos įsisavinimo pradžia. Mergaitės kalboje šis reiškinys pastebimas 1;8, berniuko – 1;7 laikotarpiu. Kaip matyti iš lentelės (2 lentelė), minėtais amžiaus tarpsniais mergaitės ir

berniuko kalbai būdingas labai panašus vidutinis pasakymo ilgis – apie 1,3 žodžio. Dažniausiai teigiama, kad vaikas įsisavinęs gramatikos pagrindus, jei jo VPI rodiklis artėja link suaugusiųjų. Kaip matyti iš 2 lentelės, vidutinis vaikų kalbos pasakymo ilgis paskutinį tyrimo mėnesį panašėja į VSK – virš 2: mergaitės kalboje – 2,1 žodžio, berniuko kalboje – 2,7 žodžio. Grafinis vaizdas (1 paveikslas) laikotarpio pabaigoje demonstruoja panašius rodiklius ir vienodėjimo vaizdą.

1 paveikslas. Vaikų ir jų įvesties VPI

Atkreiptinas dėmesys į suaugusiųjų rezultatus, rodančius kiek skirtingas tendencijas: mergaitės įvesties rodiklis yra kiek mažesnis – apie 3, o berniuko įvestis virš 3, tačiau tie skaičiai turi ryšį su vaikų kalba. Mergaitės VPI per visą tiriamąjį laikotarpį palyginti su berniuku mažesnis, atitinkamai ir jos įvestis; lygiai toks pats ryšys matyti lyginant berniuko ir jo įvesties VPI. Įdomi tendencija išryškėja abiejų vaikų įvesties atveju, kai tam tikrais trumpais laikotarpiais (mergaitės – 2;0–2;2, berniuko – 2;2–2;3) suaugusieji keičia komunikacinę strategiją ir prisiderina (angl. *fine-tuning*) prie vaikų to laikotarpio kalbinės patirties būklės (Leung et al. 2021). Iš paveikslo matyti, kad įvesties pasakymo ilgio rodiklis per visą laikotarpį pakankamai stabilus, išskyrus minėtąjį trumpalaikį „prisiderinimą“, o vaikų VPI dydis – kintantis, ypač tai akivaizdu 2;0 mergaitės, o 2;11 berniuko atveju. Nepaisant greitos pažangos ir artėjimo link suaugusiųjų VPI lygio, reikia pasakyti, kad vaikų pasirinktas kelias yra kiek skirtingas, t. y., išryškėja individualūs kalbinės raidos skirtumai, rodantys gana staigų berniuko ir kiek lėtesnę bei nuosaikesnę mergaitės kalbinės kompetencijos augimo kreivę.

Kalbos dalių distribucija

Siekiant susidaryti bendrą kalbos morfosintaksinių ypatybių vaizdą, atlikta vaikų ir jų įvesties bendroji analizė pagal kalbos dalių pasiskirstymą. Dėl ankstyvajai raidai ir šiam tyrimui aktualesnių didesnių ir įsisavinimui

svarbesnių kategorijų analizės pateiksime ne visų kalbos dalių, o tik daiktavardžio, veiksmoždžio, būdvardžio,rieveksmio ir įvardžio analizę⁴. Reikia paminėti, kad mokslinėse diskusijose vis dar akcentuojama daiktavardžio ir veiksmoždžio kategorijų svarba pirmiesiems kalbinės raidos metams (Gentner 1982; Laaha, Gillis 2007; Xanthos et al. 2011), todėl ir čia jos labiau išryškintos. Kita vertus, ankstyvoji kalba neatsiejama nuo įvairių vaikų kalbos inovacijų, ypač garsažodžių, kurie atlieka svarbią funkciją kalbos raidos metu. Garsažodžius vaikams pasiūlo jų tėvai, vadinasi, ir pastarųjų kalboje šių elementų taip pat gausu (apie 7%). Kaip rodo I. Balčiūnienės ir L. Kamandulytės–Merfeldienės atliktas garsažodžių tyrimas, tėvai stengiasi užmegzti pokalbį, supažindinti vaikus su aplinka, pristatydami daiktus ar veiksmus, o jiems įvardinti pasitelkia garsažodžius. Be kitų, ypač emocinės funkcijos, garsažodžiai dažnai vartojami nominacine funkcija – pakeisti daiktavardį ir veiksmoždį, todėl jų vartoseną tampa labai aktuali vaikams (Balčiūnienė, Kamandulytė–Merfeldienė 2018).

Pirmaisiais 1;8–1;9 laikotarpiais didžiąją dalį mergaitės kalbos sudaro daiktavardis,rieveksmis ir kategorijai „Kita“ priklausantys žodžiai, tarp jų ir jau minėtieji garsažodžiai. Kaip žinoma, kalbos vaikai mokosi kartodami suaugusiųjų pasakymus, todėl ir toks pirmųjų kategorijų pasiskirstymas yra nulemtas suaugusių kalbos pakartojimų. Prieveiksmių ženkliai sumažėja 1;11 laikotarpiu, kai išauga veiksmoždžio vartojimas, ir tai, be abejonės, liudija veiksmoždžio įsisavinimo pradžią. Šiuo metu taip pat išauga įvardžio vartojimas, tačiau tik apie 2;5 įvardžio pavartojimų skaičius prilygsta įvesčiai. Stebimo laikotarpio pačioje pabaigoje įvardis susilygina su daiktavardžio pavartojimo atvejų skaičiumi. Svarbu atkreipti dėmesį, kad laikui bėgant mergaitės kalboje, beje ir įvestyje, matome daiktavardžių mažėjimą ir veiksmoždžių didėjimą, o palyginę pirmuosius mėnesius ir paskutiniuosius, stebime akivaizdžius pavartojimo atvejų skirtumus, t. y. nuo 30% (1;8–2;0) iki 17% (2;7), atitinkamai įvestyje – pradžioje – apie 20%, o pabaigoje (2;5–2;7) – apie 17% daiktavardžių (3 ir 4 lentelės).

1;6–1;8 laikotarpiais berniuko kalboje taip pat vyrauja daiktavardžiai, jų pirmisiais laikotarpiais registruojama apie 35%. Gal kiek netikėtai jo kalboje ankstyvaisiais mėnesiais registruojama labai daug įvardžių (to nėra mergaitės kalboje). Abiejų vaikų suaugusieji vartoja jų palyginti vienodai – apie 14%. Žinoma, kad asmeninių įvardžių įsisavinimas yra sudėtingas procesas, kiek užtrunkantis, ypač savybinių (žr. Savickienė 2003), tačiau gana dažną

⁴ Kitos kalbos dalys sujungtos į vieną grupę ir pavadintos „Kita“.

3 lentelė. Mergaitės kalbos dalių pasiskirstymas (pavartojimo atvejai ir procentai)

MERGAITĖ	1;8	1;9	1;10	1;11	2;0	2;1	2;2	2;3	2;4	2;5	2;6	2;7
Daiktavardis	599 33%	643 28.3%	478 26.2%	628 33.4%	398 32.5%	646 29.6%	286 23.9%	450 26.4%	301 25.9%	906 24.2%	611 22%	402 17.6%
Veiksmažodis	71 4%	279 12.3%	427 23.4%	652 34.8%	458 37.5%	937 43.1%	478 39.9%	722 42.4%	469 40.4%	1410 37.6%	878 31.5%	740 32.4%
Būdvardis	2 0.1%	28 1.2%	75 4.1%	48 2.6%	20 1.6%	40 1.8%	35 2.9%	36 2.1%	9 0.8%	120 3.2%	80 2.9%	64 2.8%
Įvardis	28 1.6%	54 2.4%	70 3.8%	137 7.3%	45 3.7%	119 5.5%	112 9.3%	107 6.3%	84 7.2%	421 11.2%	397 14.3%	401 17.5%
Prieveiksmis	392 22.3%	419 18.4%	341 18.7%	155 8.3%	179 14.6%	234 10.7%	142 11.9%	110 6.4%	108 9.3%	264 7.1%	383 13.8%	265 11.6%
Kita	668 38%	852 37.4%	436 23.8%	255 13.6%	123 10.1%	203 9.3%	145 12.1%	279 16.4%	191 16.4%	626 16.7%	432 15.5%	413 18.1%

4 lentelė. Mergaitės įvesties kalbos dalių pasiskirstymas (pavartojimo atvejai ir procentai)

MERGAITĖS ĮVESTIS	1;8	1;9	1;10	1;11	2;0	2;1	2;2	2;3	2;4	2;5	2;6	2;7	Vidurkis
Daiktavardis	1712 23.3%	1810 21.7%	1519 20.7%	2074 20.5%	1115 22.5%	2018 19.5%	422 14%	1600 19.5%	902 19.2%	1564 18.2%	1061 18.1%	883 16.4%	19,47%
Veiksmažodis	1922 26.2%	2311 27.7%	1952 26.6%	2964 29.3%	1489 29.8%	3046 29.5%	1016 33.7%	2511 30.6%	1363 29.1%	2543 29.6%	1774 30.1%	1548 28.8%	29,25%
Būdvardis	172 2.3%	141 1.7%	247 3.4%	264 2.6%	94 1.9%	262 2.5%	92 3%	167 2.1%	89 1.9%	279 3.4%	142 2.4%	132 2.5%	2,48%
Įvardis	863 11.8%	1148 13.7%	1015 13.8%	1593 15.8%	688 14%	1638 15.8%	450 14.9%	1281 15.6%	667 14.2%	921 10.7%	714 12.1%	833 15.5%	13,99%
Prieveiksmis	943 12.9%	1080 12.9%	1018 13.9%	1147 11.3%	614 12.4%	1185 11.5%	383 12.7%	855 10.4%	518 11.1%	1024 11.9%	649 11%	591 11%	11,92%
Kita	1722 23.5%	1865 22.3%	1585 21.6%	2070 20.5%	959 19.4%	2192 21.2%	656 21.7%	1792 21.8%	1148 24.5%	2250 26.2%	1552 26.3%	1394 25.8%	22,9%

5 lentelė. Berniuko kalbos dalių pasiskirstymas (pavartojimo atvejai ir procentai)

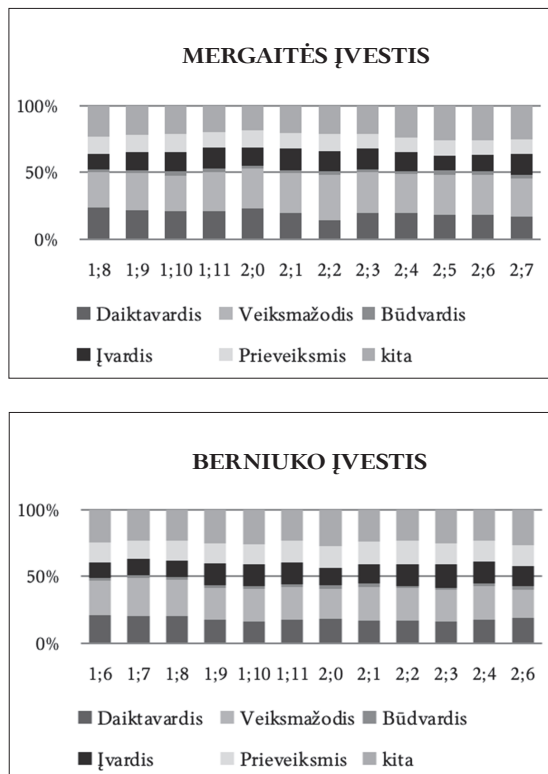
	1:6	1:7	1:8	1:9	1:10	1:11	2:0	2:1	2:2	2:3	2:4	2:6
BERNIUKAS												
Daiktavardis	582 26.1%	635 41.2%	685 38.9%	855 32.7%	778 29.8%	564 25.2%	985 27.8%	669 27.1%	583 25.9%	731 22.2%	774 23.5%	418 19.8%
Veiksmažodis	235 10.5%	229 14.8%	324 18.5%	711 27.2%	808 31%	661 29.4%	850 24%	669 27.1%	562 24.9%	805 24.4%	733 22.3%	468 22.1%
Būdvardis	46 2.1%	29 1.9%	60 3.4%	113 4.3%	108 4.1%	84 3.8%	135 3.8%	53 2.1%	48 2.1%	52 1.7%	66 2%	43 2%
Įvardis	293 13.2%	151 9.8%	152 8.6%	119 4.6%	142 5.4%	183 8.1%	298 8.4%	239 9.7%	328 14.5%	568 17.3%	524 15.9%	324 15.3%
Prieveiksmis	296 13.3%	182 11.8%	202 11.5%	214 8.2%	198 7.6%	311 13.8%	475 13.4%	236 9.6%	281 12.4%	526 15.9%	501 15.2%	325 15.4%
Kita	774 34.8%	317 20.5%	336 19.1%	600 23%	576 22.1%	443 19.7%	801 22.6%	603 24.4%	457 20.2%	621 18.8%	693 21.1%	536 25.4%

6 lentelė. Berniuko įvesties kalbos dalių pasiskirstymas (pavartojimo atvejai ir procentai)

	1:6	1:7	1:8	1:9	1:10	1:11	2:0	2:1	2:2	2:3	2:4	2:6	Vidurkis
BERNIUKO ĮVESTIS													
Daiktavardis	933 20.7%	1283 20.4%	916 20.3%	800 17.2%	735 16.3%	895 17.5%	875 18.2%	571 16.4%	479 16.4%	426 15.9%	521 17.6%	246 18.6%	17,9%
Veiksmažodis	1162 25.7%	1760 27.9%	1202 26.6%	1111 23.8%	1083 24.1%	1215 23.8%	1054 21.9%	875 25.1%	717 24.5%	630 23.6%	730 24.6%	282 21.3%	24,4%
Būdvardis	92 2.1%	142 2.3%	110 2.4%	81 1.8%	99 2.2%	120 2.5%	146 3%	92 2.6%	54 1.7%	49 1.8%	59 2%	33 2.5%	2,2%
Įvardis	515 11.4%	766 12.2%	531 11.7%	756 16.2%	735 16.3%	830 16.3%	600 12.5%	517 14.8%	476 16.3%	470 17.5%	498 16.7%	196 14.8%	14,7%
Prieveiksmis	679 15%	868 13.8%	697 15.4%	708 15.2%	660 14.7%	828 16.2%	797 16.6%	575 16.5%	509 17.4%	416 15.6%	453 15.3%	210 15.8%	15,6%
Kita	1131 25.1%	1479 23.4%	1065 23.6%	1201 25.8%	1190 26.4%	1210 23.7%	1340 27.8%	857 24.6%	694 23.7%	684 25.6%	707 23.8%	358 27%	25%

įvardžių vartoseną berniuko kalboje iš dalies būtų galima sieti su kiek ankstyvesne nei mergaitės kalbine raida. Tik 1;9 berniukas pradeda vartoti daugiau veiksmažodžių, o nuo 1;10 laikotarpio veiksmažodžių vartojimas susilygina ar nežymiai viršija daiktavardžius. Nors veiksmažodžių pavartojimo atvejų auga, matyti, kad jis linksta vartoti daugiau daiktavardžių, o 1;7–1;9 laikotarpiu jų artėja link 40%. Tokia tendencija yra ir mergaitės kalboje, tik skaičiai mažesni, o abiejų vaikų kalbinė įvestis nerodo žymios daiktavardžių gausos, tik kiek didesnę procentą pradžioje. Paskutiniaisiais trimis (2;3–2;6) kalbos įsisavinimo laikotarpiais berniuko kalbos dalių pasiskirstymas susilygina su suaugusiųjų (žr. 5, 6 lenteles).

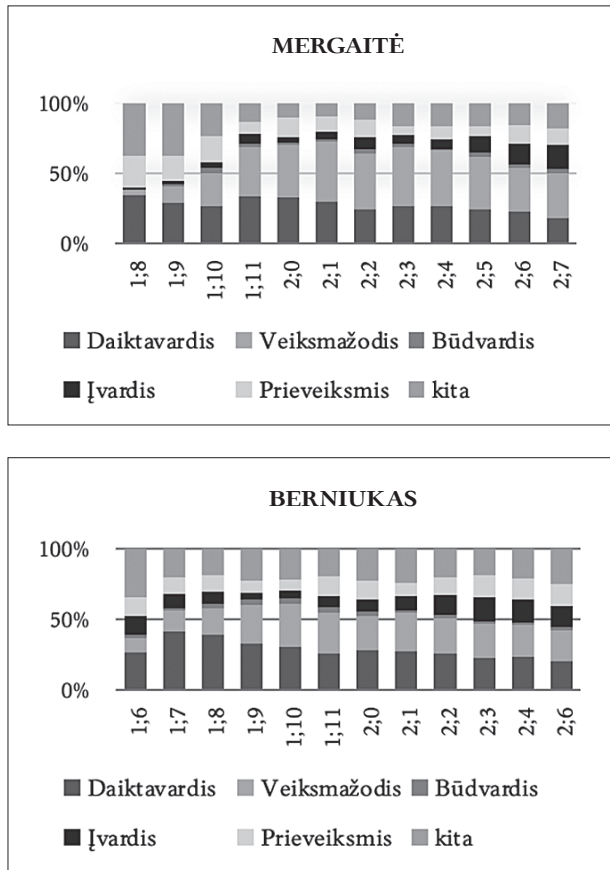
Suaugusių kalboje vyrauja veiksmažodžiai, vidutiniškai 24%, ir daiktavardžiai, sudarantys apie 17%. Panašiai vartojamirieveksmiai (15%) ir įvardžiai (15%). Būdvardžiai vartoti tik apie 2%. Kaip ir vidutinio pasakymo

2 paveikslas. Įvesties kalbos dalių pasiskirstymas

ilgio (VPI) matavimo atveju, suaugusiųjų duomenys atrodo kiek netikėti. Kodėl? Akivaizdžiai matyti, kad santykinė skirtingų kalbos dalių vartosena laikui bėgant išlieka beveik vienoda, netgi daiktavardžių ir veiksmažodžių skirtumai yra labai nedideli, ir vien pradžioje (2 paveikslas).

Ko ir galėjome tikėtis, vaiko duomenys kinta, tai rodo sistemos raidą: nuo paprastesnių, dažniau vartojamų kategorijų (pvz., didesnis daiktavardžių,rieveiksmių ir kitų vaikų kalbai būdingų, bet ne visada reikšmingų pasakymų vartojimas), iki suaugusiųjų kalbai artimos sistemos jau 2;6–2;7 laikotarpiu. Kaip matyti, vaikų kalba ypač aktyviai kinta iki maždaug 1;11–2;0, o po to pokyčiai ne tokie akivaizdūs, judantys link stabilesnės sistemos (3 paveikslas).

3 paveikslas. Vaikų kalbos dalių pasiskirstymas

Išvados ir diskusija

Morfosintaksinių duomenų analizė patvirtina tai, ką žinome apie gramatinių kategorijų raidą lietuvių kalboje: vaikai pradeda vartoti kalbą dažniau pasitelkdami daiktavardžius bei kitus kalbos komunikacijai reikšmingus elementus ir per labai trumpą laiką (apytiksliai per tris–keturis mėnesius) suformuoja stabilesnę kalbinę sistemą. Kalbos dalių pasiskirstymas pagal ilgalaikių tyrimų rezultatus (beje, reikia pastebėti, kad tik šis metodas gali atskleisti kaitos–stabilumo kalboje ypatybes) akivaizdžiai parodo suaugusiųjų kalbos, skirtos vaikams, sistemos (pagal tirtus parametrus) stabilumą. Tai yra esminis šio tyrimo rezultatas, beje, nedažnai diskutuotas kituose tyrimuose dėl jau minėto metodo specifikos (žr. vokiečių kalbos Behrens 2006; Tribushinina, Gillis 2017; Dabašinskienė, Argus 2018). Lietuvių, tikėtina, ir daugumos kitų kalbų sistemos numato, kad sakiniui formuoti būtini subjektas, predikatas ir objektas, o tai reiškia daiktavardį (įvardį) ir veiksmažodį. Kaip matome, vaikų kalboje tirtojo laikotarpio pabaigoje daiktavardžiai, įvardžiai bei veiksmažodžiai vartoti panašiu dažnumu kaip ir suaugusiųjų kalboje. Taigi suaugusiųjų kalba parodo vaikui egzistuojančią tam tikrų stabilių elementų struktūrą, kurią ilgai vaikui atpažįsta ir įprasmina savo kalboje. Vadinasi, suaugusiųjų kalbos sistemos stabilumas yra labai ryški užuomina vaikui, kad jam kalbinė stimuliacija yra patikimas šaltinis, informuojantis apie tikslinės kalbos gramatinę struktūrą. Kitas svarbus ir informatyvus akcentas yra distribucijos dažnumas, nes akivaizdu, kad vaiko kalbinės raidos pabaigoje matome tokias pačias distribucines ypatybes, kaip ir jam skirtoje kalboje. Galėtume daryti išvadą, kad vaiko ir vaikui skirtoje kalboje veikia „įsitvirtinimo“ (angl. *entrenchment*) mechanizmas, rodantis, kad struktūrinės kalbos savybės, automatizuojamos per dažną kartojimą, todėl turi įtakos įsisavinant tam tikras tikslinės kalbos kategorijas (žr. Tomasello 2003).

Įdomu palyginti, kaip ši pastebėta stabili kalbinė įvestis atrodo kitų lietuvių kalbos atmainų kontekste. Ar vaikams skirta kalba iš esmės skiriasi nuo lietuvių kalbos šnekamosios ir rašytinės kalbos atmainų? Ar tai, ką vaikai girdi iš savo intymios kasdienės aplinkos, artima tai kalbai, kuri egzistuoja už namų sienų? Šnekamosios⁵ ir rašytinės⁶ kalbos dalių ir kitų kategorijų

---

⁵ Čia minimas *Bendrinės šnekamosios lietuvių kalbos tekstynas* sukurtas 2006 m. Vytauto Didžiojo universitete dalyvaujant ir kitoms Lietuvos institucijoms, jo apimtis — apie 50.000 gramatiškai anotuotų žodžių.

⁶ Lietuvių rašytinės kalbos šaltinis – E. R i m k u t ė s morfologiškai anotuoto tekstyno duomenys (2006).

palyginimas rodo, kad šios dvi atmainos akivaizdžiai skiriasi (Dabašinskiėnė 2009). Galbūt šiandien didesni tekstynai kiek pakoreguotų rezultatus, bet bendra tendencija, manyčiau, išliktų panaši. Apibendrinti (procentai suapvalinti) rezultatai palyginimui pateikti 7 lentelėje.

7 lentelė. Skirtingų tekstynų kalbos dalių pasiskirstymo palyginimas (%)

Tekstynas/ Kalbos dalis	Daiktavardis	Būdvardis	Veiksmažodis	Įvardis	Prieveiksmis
Mergaitė	16%	2,5%	29%	15,5%	11%
Berniukas	20%	2%	23%	15%	15%
Mergaitės įvestis	19,5%	2,5%	29%	14%	12%
Berniuko įvestis	18%	2%	24%	14,5%	15,5%
Šnekamasis tekstynas	16%	2,5%	23%	17%	10%
Rašytinis teks- tynas	40%	7%	20%	9%	7%

Svarbu pasakyti, kad lyginti rašytinę kalbą nėra prasmės, nes ji esmingai skiriasi net nuo šnekamosios (ši skirtis akcentuota mokslo diskusijose ne vieną kartą). Tačiau šnekamosios kalbos tekstyną ir suaugusiųjų, net vaikų⁷, duomenis palyginti įdomu, nes, kaip matyti, jie nerodo akivaizdžių (statistinis reikšmingumas netikrintas) skirtumų. Verta priminti, kad šiame darbe užfiksuota vaikams skirtosios kalbos „prisiderinimo“ prie vaikų kalbinės partitės strategijos momentų, tačiau tas laikotarpis labai trumpas, o bendra tendencija rodo stabilų kalbos dalių vartosenos vaizdą, labai artimą šnekamosios kalbos tekstynui.

Suprantama, kad vaikų kalboje per metus randasi visko daug daugiau nei minėtų kategorijų įsisavinimas: tai ne tik leksikos, gramatikos bei diskurso raida, bet ir individualios kalbinės sistemos, būtinos užtikrinti vaiko komunikacinius poreikius, plėtojimas.

Dažnumas, kaip svarbus veiksnys, yra pagrindinė vartojimu grįstos teorijos sąvoka. Kaip buvo minėta anksčiau, nemažai darbų skirtų dažnumų

⁷ Vaikų rezultatai apibendrinti, rodantys jų stabilesnės, paskutinių laikotarpių kalbinės būklės vaizdą.

tyrimams (ir ne tik vaikų kalboje) buvo labai reikšmingi, nes iš dalies lengvai analizuojami, tačiau kartais dėmesys tik šiam parametru vis dėl to užgožia ir kitus svarbius veiksnius (Steinkrauss 2017; Dresler 1997). Kadangi vaikų kalbos įsisavinimo pradžioje jų pasakymai skiriasi nuo suaugusiųjų, dažnumas negali būti vienintelis veiksnys, paaiškinantis kalbos raidą. Žvelgiant iš kalbinės praktikos perspektyvos, ieškoma suvokimo, funkcinių ir socialinių požymių, veikiančių ankstyvą vaikų kalbą, nes vaikai turi prieigą prie daugiau informacijos nei tik žodžių ar žodžių formų pavartojimo atvejai, t. y. socialinių, semantinių ir pragmatinių užuominų (angl. *cues*). Šie veiksniai gali veikti kaip filtrai įsisavinant informaciją iš įvesties (Ellis 2002; Wijnen, Kempen, Gillis 2001). Būsimuose tyrimuose reikėtų dar labiau gilintis ir iširti, kaip kognityvinis ryškumas, semantinis ir pragmatinis informatyvumas ir atminties vystymas sąveikauja su dažnumu ir distribucija. Dar daugiau, toliau būtų svarbu, o dideli ir automatizuoti tekstynai bei nauji analizės įrankiai pasitarnautų šiam tikslui, iširti individualių variacijų ir vystymosi „proveržių“ bei stabilizacijos tam tikrais laikotarpiais priežastis. Jeigu teigiame, o tai matyti iš duomenų, kad suaugusiųjų kalbos struktūra yra stabili, o vaikų kalboje taip pat stebime tam tikrus „stabilizacijos“ laikotarpius, būtų įdomu patikrinti, ar tas „stabilizacijos“ laikotarpis rodo, smulkesnes sistemos perorganizavimo fazes, t. y., dinaminį vartosenos polinkį (žr. van Geert, van Dijk 2002; van Geert, Verspoor 2015).

LITERATŪRA

Aksu-Koç, Ayhan 1998, The role of input vs. universal predispositions in the emergence of tense-aspect morphology: Evidence from Turkish, *First Language* 18, 255–280.

Ambridge, Ben, Elena V. M. Lieven 2012, *Child Language Acquisition. Contrasting Theoretical Approaches*, Cambridge: Cambridge University Press.

Ambridge, Ben, Evan Kidd, Caroline F. Rowland, Anna L. Theakston 2015, The ubiquity of frequency effects in first language acquisition: Authors' response, *Journal of Child Language* 42(2), 2–5.

Balčiūnienė, Ingrida, Laura Kamandulytė-Merfeldienė 2018, Garsažodžių dažnumas, funkcijos ir reikšmės ankstyvojoje vaikystėje, *Darbai ir dienos* 70, 11–29.

Barrlow, Michael, Suzanne Kemmer (eds.) 2000, *Usage Based Models of Language*, Stanford, CA: CSLI Publications.

Bates, Elizabeth, Judith C. Goodman 2001, On the inseparability of grammar and the lexicon: Evidence from acquisition, in Michael Tomasello, Elizabeth Bates

(eds.), *Language Development: The Essential Readings*, Oxford: Blackwell Publishing, 134–162.

Behrens, Heike 2006, The input–output relationship in first language acquisition, *Language and Cognitive Processes* 21(1/2/3), 2–24.

Behrens, Heike 2008, *Corpora in Language Acquisition Research: History, Methods, Perspectives*, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.

Behrens, Heike, Stefan Pfänder (eds.) 2016, *Experience Counts: Frequency Effects in Language*, Berlin, Boston: De Gruyter Mouton.

Brown, Roger 1973, Development of the first language in the human species, *American Psychologist* 28(2), 97–106.

Brooks, J. Patricia, Michael Tomasello 1999, Young children learn to produce passives with nonce verbs, *Developmental Psychology* 35(1), 29–44.

Bružaitė-Liseckienė, Justina 2021, *Objekto raiška lietuvių kalboje: gimnazijų rusų ugdomąja kalba moksleivių atvejis*, Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas.

Bybee, Johan 1985, *Morphology: A Study of the Relation Between Meaning and Form*, Amsterdam: John Benjamins.

Bybee, Johan 1995, Regular morphology and the lexicon, *Language and Cognitive Processes* 10(5), 425–455.

Bybee, Johan, Paul J. Hopper (eds.) 2001, *Frequency and the Emergence of the Linguistic Structure*, Amsterdam: John Benjamins.

Caselli, Maria Cristina, Paolo Casadio, Eric Bates 1999, A comparison of the transition from first words to grammar in English and Italian, *Journal of Child Language* 26, 69–111.

Dabašinskienė, Ineta 2009, Šnekamosios lietuvių kalbos morfologinės ypatybės, *Acta Linguistica Lithuanica* 60, Vilnius, 1–15.

Dabašinskienė, Ineta, Laura Kamandulytė 2009, Corpora of Spoken Lithuanian, *Estonian Papers in Applied Linguistics* 5, 67–77.

Dabašinskienė, Ineta, Laura Kamandulytė–Merfeldienė 2014, Šalutiniai pažyminio sakiniai: kodėl vaikams sunku juos suprasti?, *Kalbotyra* 66, 7–26.

Dabašinskienė, Ineta, Reili Argus 2018, The distribution of parts-of-speech in mother–child interaction of Estonian and Lithuanian, *Estų taikomosios kalbotyros asociacijos kasmetinė konferencija. Talinas, 2018 m. balandžio 19–20 d.*, Talinas.

Dressler, U. Wolfgang 1985, *Morphonology*, Ann Arbor: Karoma Press.

Dressler, U. Wolfgang 1994, Evidence from first phases of morphology acquisition for linguistic theory: extragrammatic morphology and diminutives, *Acta Linguistica Hafniensia* 27, 93–105.

Dressler, U. Wolfgang (ed.) 1997, *Studies in Pre- and Protomorphology*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Dressler, U. Wolfgang, Willi Mayerthaler, Oswald Panagl, Wolfgang U. Wurzel 1987, *Leitmotifs in Natural Morphology*, Amsterdam: John Benjamins.

Ellis, Rod 2002, Frequency effects in language processing, A review with im-

plications for theories of implicit and explicit language acquisition, *Studies in Second Language Acquisition* 24(2), 143–188.

Evers-Vermeulen, Elena Tribushinina (eds.) 2017, *Usage-Based Approachers to Language Acquisition and Language Teaching*, Berlin, Boston: De Gruyter Mouton.

Gallaway, Clare, Brian J. Richards 1994, *Input and Interaction in Language Acquisition*, Cambridge: Cambridge University Press.

Gentner, Dedre 1982, Why nouns are learned before verbs: Linguistic relativity versus natural partitioning, *Language* 2, 301–334.

Grumadienė Laima, Vida Žilinskienė 1997, *Dažninis dabartinės rašomosios lietuvių kalbos žodynas: mažėjančio dažnio tvarka*, Vilnius: Mokslo aidai.

Gülzow, Inesa, Natalia Gagarina (eds.) 2007, Frequency effects in language acquisition: Defining the limits of frequency as an explanatory concept, Berlin, Boston: De Gruyter Mouton.

Hoff-Ginsberg, Erika 1985, Some contributions of mothers' speech to their children's syntactic growth, *Journal of Child Language* 12(2), 367–385.

Hoff-Ginsberg, Erika 2006, How social contexts support and shape language development, *Developmental Review* 26(1), 55–88.

Ibbotson, Paul 2013, The scope of usage-based theory, *Frontiers in Psychology* 4, article 255, <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2013.00255>.

Kamandulytė, Laura 2006, Vaikiškosios kalbos ypatybės, *Kalbos kultūra* 79, 264–272.

Kamandulytė, Laura 2009, *Lietuvių kalbos būdvardžio įsisavinimas: leksinės ir morfosintaksinės ypatybės*, Daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas.

Kamandulytė–Merfeldienė, Laura, Ingrida Balčiūnienė 2016, The use of attributive clauses in spoken Lithuanian, *Taikomoji kalbotyra* 8, 55–71.

Karmiloff, Kyra, Annette Karmiloff-Smith 2002, *Pathways to Language. From Fetus to Adolescent*, Cambridge, MA: Harvard University Press.

Karppf, Annemarie 1990, *Selbstorganisationsprozesse in der sprachlichen Ontogenese: Erst- und Fremdsprache(n)*, Tübingen: Narr.

Kavaliauskaitė, Viktorija 2016, Prašymų raiškos įsisavinimas lietuvių vaikų kalboje, *Taikomoji kalbotyra* 8, 160–187.

Kovalevskaitė, Jolanta 2014, Phraseme-type and phraseme-token: a corpus-driven evidence for morphological flexibility of phrasemes, *Res Humanitariae* 16, 126–143.

Küntay, Aylin, Dan Isaac Slobin 2001, Discourse behavior of lexical categories in Turkish child-directed speech: nouns vs. verbs, in Mikaela Almgren, Alex Barreña, Maria Jose Ezeizabarrena, Itziar Idiazabal, Brain MacWhinney (eds.), *Research on Child Language Acquisition: Proceedings for the 8th Conference of the International Association for the Study of Child Language*, Somerville, MA: Cascadilla Press, 928–946.

Laaha, Sabine, Steve Gillis (eds.) 2007, Typological perspectives on the acquisition of noun and verb morphology, *Antwerp Paper in Linguistics* 112, 67–72.

Leung, Ashley, Alexandra Tunkel, Daniel Yurovsky 2021, Parents fine-tune their

speech to children's vocabulary knowledge, *Psychological Science* 32(7), <https://doi.org/10.1177/0956797621993104>.

MacWhinney, Brian 2000, *The CHILDES Project: Tools for Analyzing Talk: Transcription, Format and Programs*, Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Marchman, A. Virginia, Elizabeth Bates 1994, Continuity in lexical and morphological development: a test of the critical mass hypothesis, *Journal of Child Language* 21, 339–366.

Naigles, Letitia, Erika Hoff–Ginsberg 1998, Why are some verbs learned before other verbs? Effects of input frequency and structure on children's early verb use, *Journal of Child Language* 25, 95–120.

Pine, M. Jullian 1994, The language of primary caregivers, in Clare Gallaway, Brian J. Richards (eds.), *Input and Interaction in Language Acquisition*, Cambridge: Cambridge University Press, 15–37.

Ramonienė, Meilutė, Jelena Brazauskienė, Nida Burneikaitė, Jurga Daugmaudytė, Eglė Kontutytė, Joana Pribušauskaitė 2012, *Lingvodidaktikos terminų žodynas*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Raškiniš, Gailius, Asta Kazlauskienė 2009, Automatinis skiemenavimas: problemos ir jų sprendimas, *Kalbų studijos (Studies About Languages)* 15, 71–76.

Rimkutė, Erika 2006, *Morfologinio daugiareikšmiškumo ribojimas kompiuteriniame tekstyne*, Daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas.

Rimkutė, Erika, Asta Kazlauskienė, Gailius Raškiniš 2011, Lietuvių kalbos veiksmažodžių morfeminė struktūra, *Acta Linguistica Lithuanica = Lietuvių kalbotyros klausimai* 64/65, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 87–105.

Savickienė, Ineta 2003, *The Acquisition of Lithuanian Noun Morphology*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Savickienė, Ineta 2005, Linksnų vartojimo dažnumas ir daiktavardžių reikšmė, *Acta Linguistica Lithuanica = Lietuvių kalbotyros klausimai* 52, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 59–65.

Savickienė, Ineta, Wolfgang U. Dressler (eds.) 2007, *The Acquisition of Diminutives: A Cross-Linguistic Perspective*, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.

Šeškauskienė, Inesa, Eglė Žilinskaitė–Šinkūnienė 2015, On the polysemy of the Lithuanian UŽ: a cognitive perspective, *Baltic International Yearbook of Cognition, Logic and Communication* 10, 1–38.

Snow, E. Catherine 1972, Mothers' speech to children learning language, *Child Development* 43(2), 549–565.

Snow, E. Catherine, Charles A. Ferguson (eds.) 1977, *Talking to Children*, Cambridge: Cambridge University Press.

Steinkrauss, Rasmus 2017, L1 acquisition beyond input frequency, in Evers-Vermeul, Elena Tribushinina (eds.), *Usage-Based Approachers to Language Acquisition and Language Teaching*, Berlin, Boston: De Gruyter Mouton, 117–141.

Tomasello, Michael 2000, Do young children have adult syntactic competence?, *Cognition* 74(3), 209–253.

Tomasello, Michael 2003, *Constructing a Language. A Usage Based Theory of Language Acquisition*, Cambridge, MA: Harvard University Press.

Tribushinina, Elena, Huub van den Bergh, Marianne Kilani-Schoch, Ayhan Aksu-Koç, Ineta Dabašinskienė, Gordana Hrzica, Katharina Korecky-Kröll, Sabrina Noccetti, Wolfgang U. Dressler 2013, The role of explicit contrast in adjective acquisition, *First Language* 33 (6), 594–616.

Tribushinina, Elena, Steve Gillis 2017, Advances and lacunas in usage-based studies of first language acquisition, in Jacqueline Evers-Vermeul and Elena Tribushinina (eds.), *Usage-Based Approaches to Language Acquisition and Language Teaching*, Berlin, Boston: De Gruyter Mouton, 13–46.

Utka, Andrius 2004, *Statistinis tekstų funkcijų nustatymas*, Daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas.

Utka, Andrius 2009, *Dažninis rašytinės lietuvių kalbos žodynas: 1 milijono žodžių morfologiškai anotuoto teksto pagrindu [elektroninis išteklius]*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.

Utka, Andrius, 2005, Labai dažnos žodžių formos lietuvių kalboje, *Lituanistica* 1(61), 48–55.

Wijnen, Frank, Masja Kempen, Steven Gillis 2001, Root infinitives in Dutch early child language: An effect of input?, *Journal of Child Language* 28(3), 629–660.

Xanthos, Aris, Sabine Laaha, Steven Gillis, Ursula Stephany, Ayhan Aksu-Koç, Anastasia Christofidou, Natalia Gagarina, Gordana Hrzica, F. Nihan Ketrez, Marianne Kilani-Schoch, Katharina Korecky-Kröll, Melita Kovačević, Klaus Laalo, Marijan Palmovic, Barbara Pfeiler, Maria D. Voeikova, Wolfgang U. Dressler 2011, On the role of morphological richness in the early development of noun and verb inflection, *First Language* 31(4), 461–479.

van Geert, Paul, Marijn van Dijk 2002, Focus on variability: New tools to study intra-individual variability in developmental data, *Infant Behavior & Development* 25(4), 340–374.

van Geert, Paul, Marjolijn Verspoor 2015, Dynamic systems and language development, in B. MacWhinney, W. O'Grady (eds.), *The Handbook of Language Emergence*, Malden: Wiley Blackwell.

Ineta DABAŠINSKIENĖ
Lituanistikos katedra
Vytauto Didžiojo universitetas
V. Putvinskio g. 23-206
LT-44243 Kaunas
Lithuania
[ineta.dabasinskiene@vdu.lt]